

A R C H I V A
P E N T R U Ș T I I N Ț A Ș I
R E F O R M A S O C I A L Ă

ORGAN AL INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN

Contine 8 298
O M A G I U

PROFESORULUI

301 **D. G U S T I**

XXV DE ANI DE ÎNVĂȚĂMÂNT UNIVERSITAR

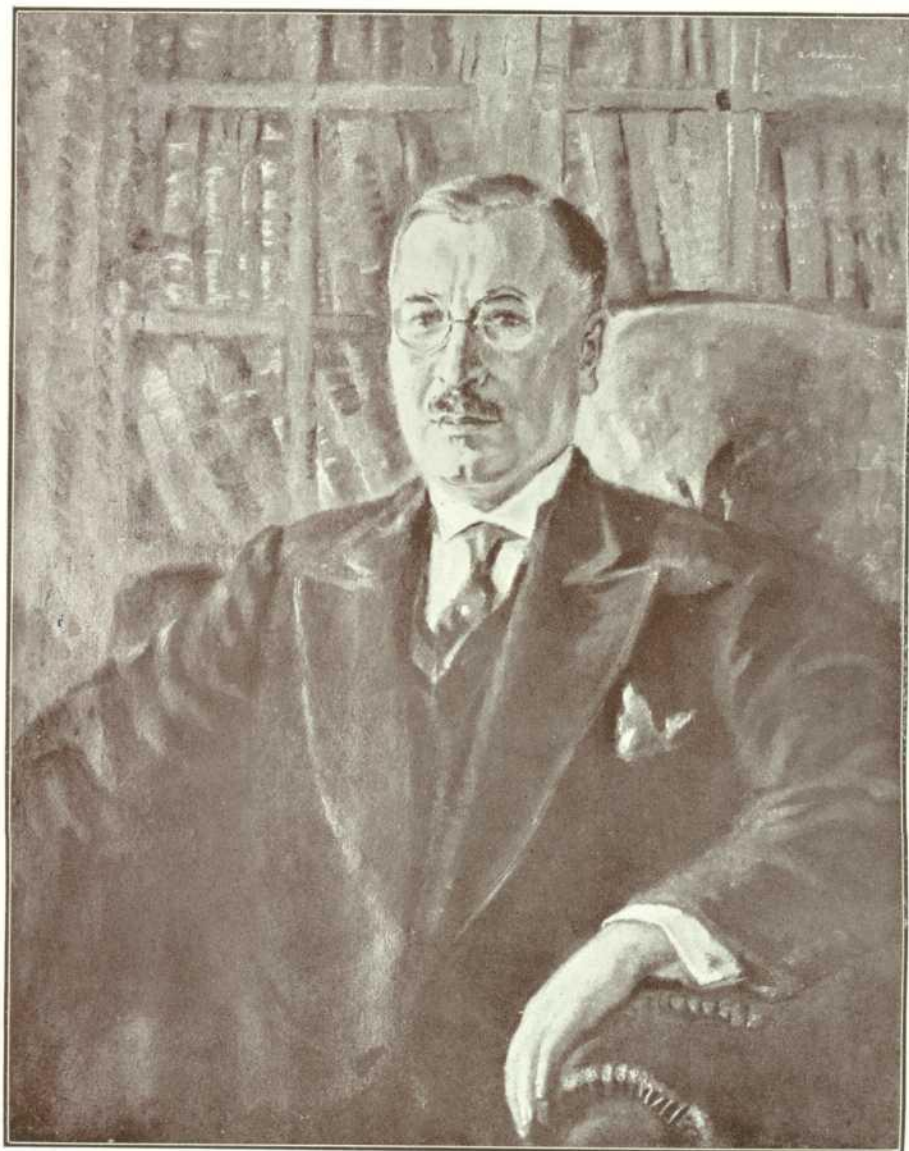
82.2 & Gusti **(1910—1935)**

61.22.055.6 : 301
4.199 & Gusti : 061.22.055.6 **II**

63978
ANUL XIV

1936

EDITURA INSTITUTULUI SOCIAL ROMÂN

D. GUSTI, *portret de A. Bordenache*

D. GUSTI, OM PUBLIC ȘI MINISTRU AL INVĂȚĂMÂNTULUI ROMÂNESC

DE ION ZAMFIRESCU

CUPRINSUL: 1. Câteva considerații despre omul public. 2. Aspecte și realități ale societății românești, în epoca ce urmează războiului de întregire. 3. Doctrina și acțiunea publică a d-lui Gusti. 4. Activitatea pe planul organizărilor școlare și culturale. 5. Program de războiu și program de pace. Realizările și rolul d-lui Gusti, în cadrul celui din urmă.

1. Desigur, dintre toți factorii care susțin, într'un moment dat, ritmul de acțiune al unei societăți moderne, omul public este cel mai greu de caracterizat. Criteriile necesare pentru înțelegerea și măsurarea faptelor lui se întregesc, în raport cu celelalte, mult mai greu. Uneori, precizarea lor constituie, deadreptul, un fapt imposibil. Alteori, ele iau forme absurde, alături de simțul realității și cu respectul adevărului. Se petrece un joc delicat, cu legi neînțelese. Inconsecvența în opinii, atunci când este vorba de vreun om public, nu mai pare, ca în alte prilejuri, un fapt dureros sau un semn de inconsistență sufletească, din partea societății și a contemporanilor. Adevărul este că, printr'o logică necesară, în jurul oamenilor publici se țes continuu tot felul de interpretări, dela cele mai inconsecvente și lipsite de sentimentul răspunderilor morale, până la cele mai susținute și mai pline de fervoarea convingerii.

Ce explicații s'ar putea da, oare, acestui fapt? Este pricinuit cumva de lipsa de pregătire sufletească a contemporanilor, sau dimpotrivă, constituie o configurare fatală, impusă de însăși natura vieții publice și de misiunea pe care o are de îndeplinit, în munca istorică a omenirii?

Să încercăm, în chip sumar, să dăm un răspuns. Nu ne lăsăm târați, prin aceasta, numai de o simplă delectare speculativă. Vorbind despre atitudini generale ale sensibilității colective, ne gândim, totdeodată, și la un anumit climat sufleteș al societății noastre, în perspectiva căruia s'a desfășurat activitatea pe care vrem s'o caracterizăm în paginile de față. Ecuația d-lui Gusti, ca om public, în societatea românească de după războiu, nu este un fapt care să răsară dintr'odată, fără controverse, fără manifestări surde, într'un cuvânt, fără cortegiul de agitații pe care îl au de învins pionierii, în special aceia din domeniul înfăptuirilor sociale.

Viața publică se desfășoară pe multe planuri. În cuprinsul fiecăruia, se întretae o mulțime de forțe, cu orientări și intensități diferite. Motivele care le țes realitatea, la rândul lor, trăesc sub semnul unor finalități variabile, unele departe de nivelul posibilităților actuale, altele cât se poate de apropiate. Dintre acestea, multe se refuză simțului comun de înțelegere. Ele pretind, din partea celui care ar vrea să le cunoască, un aparat special de înțele-

gere, înzestrat multilateral, generos, cu acuități de intuire, capabil, uneori, chiar de adevărate îndrăsneli divinatorii.

Omul public este destinat să țină, în mâinile lui, frânele actualității. Chiar atunci când luptă pentru înfăptuiri îndepărtate ale viitorului, obligația actualității, ca etapă necesară a realizărilor și ca teren de acțiune, este la fel de puternică și de necesară. Din tot ce alcătuește misiunea lui și din tot ce se poate cuprinde în statutul lui de înfăptuiri, acesta este faptul de care se impresionează în primul rând simțul colectiv și pe care îl folosește, cu preferință, în aprecierile sale asupra conducerii publice și asupra oamenilor care o reprezintă. Deaceea, ancorarea fatală a omului public în plină frământare a actualității este, pentru soarta lui, o dispoziție cardinală. Problemele actualității, în fond, sunt cele mai grele. Mai mult decât oricare altele, ele pot stârni contrarietăți adânci, cu rezonanțe prelungi, putând să ducă până la turburări grave, în liniștea și echilibrul sufleteș al mulțimii. Problema actualității are adâncimi nebănuite. Ea are de rezolvat nevoile imediate ale vieții omenești. De ea se prinde freamătul curent al acțiunii și al sensibilității sociale. Năzuințele oamenilor trec, în chip neecesar, prin filiera ei. Actualitatea oglindește, astfel, spectacolul viu al freamătului și al încordărilor omenești. Pe domeniile ei se împletesc, în unitatea care reprezintă însăși realitatea structurală a vieții omenești, atât liniile contingente ale cotidenității, cât și acelea eterice ale viziunilor și participărilor transcendente. Pe planul în aparență limitat al actualității se desfășoară, astfel, cu impetuoasă solemnitate, când liniile ascendente ale generozității, când acelea turburătoare ale patimilor.

Nu e nevoie să ducem mai departe aceste observații. Cele de până acum pot fi destule pentru a ne da seama de ce, în cadrul contemporaneității lui, omul public nu poate fi judecat rece, cu toată obiectivitatea de care simt nevoie aceia care caută adevărul. Activitatea și natura problemelor pe care le are de rezolvat situează grav, pe omul public, în locul plin de pitoresc social, dar și de răspunderi grele, al unor întreprinderi hotărâtoare. În cadrul acestora, de cele mai multeori, el este judecat cu logica flexibilă și capricioasă a sentimentelor. Tendințele nivelatoare ale masei, precum și exigențele ce înfloresc în numele lor îl lovesc, pe el, în primul rând. Dacă este un anticipator îndrăzneț, sentimentele masei îl vor urma cu greu, cu rezerve și îndoeli ce desarmează, sau — așa cum se întâmplă adesea — nu-l vor urma deloc. Dimpotrivă, dacă se identifică cu masa, deasemeni, tot nu va fi scutit de incriminări sau de insinuări turburătoare. Opinia publică, în genere, este alcătuită dintr-o substanță specifică, a cărei înclinație fundamentală pare a fi aceea de a nu se lăsa niciodată împăcată pe de-a'ntregul, cu ceva. Atunci când omul public nu este un obiectiv de atac pentru vehemența mulțimii, este în schimb o țintă prețioasă, pentru campanii rafinate, duse cu arme abile și insinuante, de către păturile reacționare ale societății.

Nicăieri, ca în judecarea omului public, contrazicerile nu par mai la ele acasă. În jurul fiecărui om public — firește în jurul acelor care reprezintă

cu adevărat această calitate — există două tabere, situate, ca tendință sufletească, la cele două capete opuse, ale aprecierilor ce se pot face despre oameni și despre înfăptuirile lor. Acelaș om public poate însemna, într'aceeași clipă, pentru unii un factor reprezentativ al vremii și un mijlocitor autentic de viață, iar pentru alții, dimpotrivă, o negație sau un dușman al acestora. Soarta omului public este împletită, deopotrivă, din respectul, considerarea și dragostea unora, alături de ura, de neînțelegerea și de ignorarea aspră a altora. Desigur, e greu să pătrundem, în chip precis firul misterios al logicii care guvernează aceste hotărâri. Pentru aceasta, ar trebui să străbatem departe, în ascunzișurile laborioase ale subconștientului, pentruca după aceea să ne ridicăm din nou, poate mai turburați decât la început, în sferele senine ale conștiinței. Și astfel, aceste treceri ar trebui înfăptuite neconținut, într'un ritm agitat, demonic, mai puternic, desigur, decât puțințele obișnuite de coordonare și de înțelegere ale spiritului nostru.

Prin acțiunea lui de fiecare clipă și prin programul de viață pe care îl reprezintă, omul public nu poate polariza afecțiunea și încrederea tuturor oamenilor din societatea lui. Viața socială se realizează după o dialectică proprie, care impune, la tot pasul, învingători și învinși. Niciuna dintre aceste tabere nu poate lipsi. Altmintreli, echilibrul acțiunii omenești ar fi frânt. Ar dispărea însuși faptul care îi asigură dinamismul ei creator. Odată cu această lipsă, sensul frământării din care se încheagă credințele omenești precum și luptele pentru apărarea lor nu s'ar mai putea integra, organic, în alcătuirea necesară a sufletului omenească. Oricare ar fi ea, acțiunea omului public, chiar a celui mai pregătit și mai devotat pentru cauza socială, nu poate să satisfacă, în acelaș timp, ambele serii de interese, ale celor două tabere care se dispun în jurul fiecărei probleme de viață publică. O acțiune contrară acestei legi ar fi lipsită, din capul locului, de eroismul necesar al unei atitudini. Structural, logica intimă a creației refuză cu hotărâre ambiguitățile de felul acelora la care s'ar da astfel naștere. Pe planul adevărat al faptelor de viață, acestea n'ar putea să însemne decât atitudinea improvizoare, a celor care nu reprezintă nicio convingere.

Deaceia, întotdeauna, în jurul omului public există o categorie a nemulțumirilor. Nu facem aici rechizitoriul faptului, ci dimpotrivă, îi acordăm semnificația unei categorice necesități. Prin firea lucrurilor, omul public trebuie să fie un anticipator, dacă nu în probleme de orientare nouă a societății, în tot cazul, în metodele de realizare a celor existente. În permanentă, acțiunea pe care o are de împlinit trebuie să trăiască sub semnul progresului. În sufletul omului public de vocație, aceasta nu reprezintă numai o noțiune tehnică, cu contururi materializatoare, ci o străduință morală, de esență hotărâtoare a încoronărilor de idealuri. Alături de convingerea acestei străduinți, omul public trebuie să-și însușească, deopotrivă, și o tehnică potrivită a progresului. Astfel, trebuie să știe să lupte cu îndărătniciile sufletești și spirituale ale contemporanilor săi. Trebuie să le solicite, călduros și răscolitor, latențele care le stau înghemuite în suflet. Trebuie să-i convingă, în forme lămuritoare, folosind tot ce

intră în arsenalul rațiunii și al afectelor, despre programul înfăptuirilor sale, despre logica care le dă echilibru spiritual și despre sensul misiunii lor creatoare. Este chemat să smulgă din inerția obișnuinței, a diferitelor comodități sufletești și din angrenarea tiranică a miilor de interese în curs, tot ce poate să întunece viziunea largă a propășirii. Am putea spune, omul public trebuie să realizeze, în permanență, o atitudine revoluționară, însă fără ca acțiunile lui să dea impresia revoluției, ca fapt. Formula viitorului, pe care o are de înfăptuit în cadrul misiunii și programului lui de viață, adeseori, nu poate fi împărtășită publicului, în forma în care și-o mărturisește conștiinței lui. Mulți oameni n'o vor înțelege, iar alții se vor căsni, cu dinadinsul, să n'o înțeleagă. Orice formulă nouă, mai ales atunci când i se prevăd sorti de isbândă, are calitatea de a pune pe unii într'o postură de inferioritate, ceea ce antrenează din partea lor susceptibilități diferite, unele de factură calmă, altele mai grave, ducând până la gândul rezistențelor sau al răsbunării. Prin ea, unii sunt luxați din poziția lor de privilegiu, pe care își întemeiaseră, până atunci, statutul lor propriu, în cuprinsul societății. Alături de aceștia, alții se ridică din anonim, la demnități și actualități reprezentative. Prin formula nouă care își face loc, se certifică inutilitatea unor forme vechi, sau în orice caz, necesitatea puternică de a fi revizuite. Bineînțeles, toate acestea, în măsura în care se leagă de interese multiple și de trăsături înrădăcinate în sensibilitatea omenească, nu sunt fapte de rând, putând să fie expediate cu ușurință. Ele nu pot fi primite cu sânge rece. Reacțiunea împotriva noutății este un fapt cert, care există decând lumea. Iar în materie socială, faptul este mai evident decât în oricare alt domeniu al acțiunii omenești.

Opacitățile tradiționaliștilor dau mult de lucru omului public. Ele nu se lasă înlăturate cu ușurință. Armele reacțiunii, adesea, întrec în abilitate și în stil, pe acelea ale revoluționarilor. Atunci când reacționarii au cu adevărat convingerea faptului pe care îl apără, lupta dintre ei și reprezentanții credințelor opuse capătă intensități dramatice. Prin firea lucrurilor, puterea de înțelegere a colectivității și viziunea anticipatoare a omului public de vocație nu pot să meargă paralel. Ca în toate domeniile creației, și aici, se repetă schema tipică a nesincronizării, pedeaparte între cuvântul înaripat și departe văzător al creatorului și, pedealtă parte, între potențialul latent și adesea reacționar, al păturilor conservatoare.

Personalitatea d-lui Gusti, ca om public în societatea românească de după războiu, nu rămâne streină de aceste observații, ci dimpotrivă, întemeiază o ilustrare a lor. În jurul d-sale s'au desvoltat, sub puterea unor condiționări la fel de firești, o tabără a tovarășilor de năzuinți și acțiuni comune, alături de o alta opusă, a celor care au refuzat să-i subscrie gândurile și să-i sprijine activitatea. În păturile largi ale societății noastre, faptul n'a fost observat. Aceasta nu-i stirbește însă, cu nimic, semnificația. D-l Gusti nu este un om al masselor. Militarea d-sale publică s'a desfășurat departe de ceea ce alcătuiește

pentru simțul comun viața politică. De activitatea d-sale publică nu se leagă palpitările zilnice ale mulțimii, acelea care să meargă din gură în gură și care să-și găsească, în paginile ziarelor, consacrarea efemeră a cotidenității. De aceea, vorbind de taberele care nu-l urmează sau din partea cărora întâmpină rezistențe, nu trebuie să ne gândim la mulțimi electorale sau la adversități marcate ale opiniei publice. Doctrina pe care o reprezintă și acțiunile pe care le-a desfășurat în numele ei îl situează diferit, în unghiul de viață și de înțelegere al altor categorii sociale. În viața publică de după războiu a României, d-l Gusti a avut misiunea unui deschizător de orizonturi, a unui profesor de acțiune constructivă, a unui reformator social și a unui întemeietor de instituțiuni noi, cerute de chemările și orientările istorice ale epocii. Adversarii d-sale, prin urmare, nu puteau fi luați din marea masă cetățenească, ci din pătura conducătorilor spirituali ai societății noastre. Ei aveau să provină, deopotrivă, din cadrele partidelor politice, din acelea ale științei și învățământului românesc, ale presei, ale profesioniștilor liberi, într'un cuvânt, din cadrele intelectualității românești. Nu ne gândim, nici pe departe, să dăm faptului o înfățișare de rechizitoriu. Dimpotrivă, interpretarea pe care o urmărim pășește pe drumuri cu totul impersonale. În fond, toate aceste adversități n'au apărut sub semnul distrugerilor, ci sub acela al întocmirii de idealuri noi. Credințele și ideile puse în mișcare de către d-l Gusti au polarizat nenumărate ciocniri spirituale. Ele se iveau într'o epocă de căutări, în care asemenea atitudini trebuiau să se producă, cu necesitate. Adesea au luat forme vii. Nu întotdeauna s'au menținut pe planul seninătății academice. Ca om public, D-l Gusti a plătit, adeseori, tributul fatal, legat de faptul că nu totdeauna acțiunile d-sale au găsit, în suflul contemporanilor, ecoul cel mai nimerit. Ca om public n'a fost cruțat, așa cum nu sunt cruțați, niciodată, aceia care au curajul și convingerea adâncă a gândului lor.

Dar, ca să înțelegem mai bine locul pe care d-l Gusti e menit să-l ocupe în viața noastră, publică de după războiu, socotim necesar să schițăm câteva noi observații, de felul general al celor indicate mai sus.

2. Am vorbit, mai sus, despre conflictul fatal dintre omul public și o anumită pătură a contemporaneității lui. Sunt epoci în care acest conflict apare mai atenuat, după cum sunt altele, în care se manifestă acut, în forme cu tendința de a deveni din ce în ce mai grave. Primele sunt epocile de liniște, de consolidare, de îmbogățire normală a patrimoniului actual al unei societăți. Cu alte cuvinte, sunt epocile al căror destin istoric nu poartă marca agitată a răscolirilor, ci pe aceea a unui armistițiu armonizator. În opoziție cu acestea, celelalte sunt epocile frământate de neliniștea viitorului, de prefacerea instituțiilor existente, de pașiri către forme noi de viață, mai conforme cu chemările vremii. Cu alte cuvinte, sunt epocile de pregătire și de realizare a marilor mișcări, de premenire în tot cuprinsul vieții publice, uneori chiar de răsturnare.

nări revoluționare, în orice caz, de tranziție către instaurarea unor credințe și instituții noi.

În cadrul acestora depe urmă, poziția omului public se adâncește. Proce-sele ceasului îl promovează pe primul plan al acțiunii și al răspunderilor so-ciale. Atenția generală se îndreaptă spre el. E suveranul necontestat al clipei ce se desbata sub ochii lui. Spre el se îndreaptă încordările mulțimii, învăluin-du-l, deopotrivă, în nevoile ei de sărbătorire sau în acelea de ură. În aceste clipe, este de ajuns o simplă deviere de grad în unghiul sensibilității colective, pentruca aceeași mulțime care în această clipă îl aclamă și îi intonează imnul recunoștinței ei, în clipa următoare chiar, să deslănțue, împotriva lui, pornirea năvalnică a discreditului și a persecuției. În aceste epoci, criteriile de apreciere au o fragilitate aproape bolnăvicioasă. Ele împrumută, parcă, substanța mo-bilă și imprecisă, a realităților pe care vor să le caracterizeze. Înălțuiri în fre-nezia unui proces care îi domină, oamenii, în aceste epoci agitate, nu pot să vadă clar, cu atenție și metodă, în ce direcție se orientează rosturile lumii și în ce măsură, prin acțiunea pe care o duc, oamenii publici ai timpului se află sau nu, pe drumul cel drept al fericirii generale.

Aplecându-ne acum asupra realităților românești contemporane și privin-du-le în chipul cum s'au desfășurat dela războiu încoace, suntem îndreptățiți să credem că epoca noastră face parte din categoria celor depe urmă, adică a epocilor de agitație, în care se frământă trecerea istorică la credințe și așezări noi de viață. Pentru a justifica această afirmație, o privire sumară, asupra faptelor cardinale ale realității românești contemporane, se impune.

După războiul de întregire, România devine teatrul unei bogate desfășu-rări de probleme noi. Ele provin din lanțul de schimbări pe care evenimentul războiului le-a determinat, în structura ei teritorială, socială, economică și su-fletească. S'au alipit, la țara mumă, provincii care au trăit sute de ani, sub re-gimuri politice și culturale de altă factură decât cele românești. Desigur, în alcătuirea lui intimă, fondul etnic al acestor provincii n'a fost alterat. Sufletul lor a rămas tot românesc. Știm doar că ceea ce a putut să dea întregirii noastre un suflu epopeic, făcând să se incorporeze în fapte de istorie hotărâri dictate parcă de un destin neîfrânt, a fost tocmai omogenitatea de credințe și de sim-țiri, depe tot cuprinsul suflării românești. Totuși, în chip fatal, conviețuirea de secole a lăsat și urme. Nu trebuie să ne sfiim a recunoaște un fapt adevărat. Între diferitele provincii ale țării noastre de astăzi există unele diferențe de nivel, mai ales în ce privește înțelegerea și organizarea vieții materiale, datorită cărora se înregistrează, pe alocuri, repetate discontinuități sufletești. Indepăr-tarea lor nu este grea, dar nici ușoară. În orice caz, ea va impune o nevoe nouă, de cunoaștere atentă a satelor și a mentalității după care își coordonează actele de viață.

Prin exproprierea marilor latifundii și prin împrumutarea țăranilor, baza economică și socială a țării noastre a devenit alta. Odată cu ea, țăranul a fost

promovat la rangul cu semnificații covârșitoare de producător central al economiei naționale. Faptele s'au produs în chip precipitat, sub constrângerea unor împrejurări istorice unice, într-o atmosferă care nu îngăduia, dintr'odată, limpeziri de cuget și, ca atare, puținți de înțelegere clară a procesului înfăptuit, în toată amploarea lui socială și națională. Dintr'odată, se creaseră, pentru societatea românească, condiții și probleme, nemăsurat de noi și de grele.

Deabia de acum, dela expropriere, problema țărănească avea să pășească în faza deplinei ei actualități. Sămănătorismul, de dinainte de războiu, avusese, față de problema de viață a satelor românești, o misiune de proporții considerabile. Rezultatele lui n'au întârziat. Prin el, problema satelor a început să fie înțeleasă și simțită, cu adevărat, de către păturile noastre burgheze. Sufletește, deasemeni, ecourile lui au contribuit din plin, la freământul și mistica întregirei. Inșă, în situația creată după războiu, perspectivele sămănătoriste nu mai puteau să cuprindă, în întregime, problematica satelor noastre. De astă dată, se impunea, față de aceasta, o înțelegere mai realistă, mai aproape de noua chemare economică și politică a satelor, cu alte cuvinte, mai realizatoare, față de spiritul reformelor de curând înfăptuite. Noua structură economică a țării avea să pretindă țăranului nostru, de-acum înainte, o mentalitate profesională, un suflet de producător, o tendință continuă către folosirea bunurilor de civilizație, bineînțeles, urmând ca toate acestea să se petreacă normal, fără desrădăcinări turburătoare, din ethos-ul și din poezia nemăsurată a etnicității lui.

Consecință firească a improprietății, introducerea sufragiului universal, deasemeni, avea să deschidă, în realitatea noastră socială, probleme și perspective noi. Metodele și finalitățile acestei reforme nu puteau fi înțelese, dela început, în toată întinderea lor, de către țărănimea noastră. Înainte de producerea acestora, ea trăise într'un regim de viață aspră, pe care mulți nu s'au sfiit s'o caracterizeze drept o neo sau quasi-iobăgie. Pentru ca sufragiul universal să devină o realitate, cu ecouri eficiente în sensibilitatea rurală, trebuia să se institue, față de sate, o politică nouă, de înțelegeri și generozități sporite, așa cum vremurile de dinainte de războiu nu le-au cunoscut și, tot pe atâtă, nici nu le-au simțit nevoia. Trebuia instituită o operă de educație democratică, complexă și bine articulată. Pe deoparte, ea avea să se desfășoare într'un cadru uriaș, pentru care ne lipseau în primul rând mijloacele materiale, iar pe de altă parte, nu dispuneam de o pregătire suficientă în vederea acestei misiuni, din partea conducătorilor și a păturilor noastre de intelectuali.

Paralel cu problemele ridicate de realitatea satească, se iveau și altele, la fel de importante, în lumea orașelor. Opera de ridicare satească trebuia susținută de către păturile orașenești. Pentru acest fapt, trebuia întemeiată o convingere corespunzătoare, în sufletul intelectualilor de oraș. Universitățile, școlile secundare, institutele de cultură, partidele politice, opinia publică, toate acestea, trebuiau să se pătrundă de noua credință. Viața satelor trebuia să

pătrundă, în mentalitatea orășenească, într'o formă mai pozitivă, mai convingătoare, mai adevărată. Problemele consolidării și ridicării naționale trebuiau s'o cuprindă, permanent, în toate năzuințele și organizările lor. Satul trebuia adus să se oglindească, în ochii orașelor, în toată adâncimea lui, cu dramele care îl frământă, cu poezia care îl prinde definitiv de sufletul creației românești, cu rostul lui necesar în destinul existenței istorice a societății noastre. Astfel, în viața publică a societății românești de după războiu, satul avea să apară ca o problemă majoră, a echilibrului și a încordării naționale. Misiunea centrală a oamenilor noștri publici, în această epocă, avea să se deseneze, în perspectiva acestei chemări. O misiune grea, plină de răspunderi, presărată la tot pasul, cu greutăți nebănuite. Ea nu cădea într'o epocă liniștită, de așezări senine, ci dimpotrivă, prin însăși determinările ei, într'o epocă grea, de răscruci istorice, într'o epocă de căutări, de experiențe, de încordări stăruitoare, pentru întemeierea unor așezăminte noi, mai conforme cu echilibrul și semnificațiile soartei românești. Greutățile unei asemenea epoci aveau să împrumute, oamenilor publici chemați să-i reprezinte viața, o demnitate profundă, încoronată cu atributele pionierilor. Ca om public, în viața românească de după războiu, d. Gusti avea să se numere printre aceștia.

3. În prefața lucrării d-sale „*Sociologia Militans*”, vorbind despre condițiile în care s'a format spiritualicește, d. D. Gusti spune „*Cu avântul tinereței și cu o pornire de iluminat, mi-am închinat întreaga muncă cercetării științelor care se ocupau cu socialul. Imi aduc aminte, cu duioșie, de frumoasa vreme de ucenicie științifică, alături de maeștri astăzi dispăruți, care erau cele mai strălucite și mai autoritative personalități ale timpului, cu o egală râvnă: în domeniul filosofiei, al psihologiei experimentale și sociale, cu Wilhelm Wundt, în al economiei politice și statistice, cu Karl Bücher, în al istoriei culturale universale, cu Karl Lamprecht, în al sociologiei etnografice și pozitivistice, cu Durkheim în al dreptului internațional, al politicii externe, criminologiei și ziaristice cu Franz von Liszt*”¹⁾.

Această precizare este prețioasă, nu numai pentru o caracterizare a personalității sale științifice, ci și pentru o îndrumare sigură, în structura intimă de spirit care conduce pe d. Gusti pe făgașurile vieții publice. Inițierea d-sale, în această direcție, a început de timpuriu, odată cu studiile universitare. Numele citate mai sus au avut, în canalizarea acestei înclinații, puteri hotărâtoare. De fapt, fiecare dintre personalitățile indicate reprezintă nume de autoritate nu numai pentru știința pe care au slujit-o, ci pentru știința vremii în general, mai bine zis, pentru spiritul nou ce trebuia să nască, sub semnul ei, în cultura omenească dela sfârșitul secolului trecut și începutul celui actual. Sunt nume care ilustrează, în procesul de formare a științelor sociale moderne, una din etapele lui cele mai caracteristice. Astfel, ele repre-

¹⁾ *Sociologia Militans*, pag. III.

zintă etapa semnificativă în care științele sociale fac un pas mai departe către autonomizarea lor, lărgindu-și cercul de preocupări, privind adânc în realitate și asociindu-și, aici, metode corespunzătoare nouilor lor orientări. Este epoca fecundă, în care se încearcă o coordonare energică, între ceea ce constituie epistemologia socială și ceea ce alcătuiește conținutul obiectiv al realității sociale. Prin această încercare, știința socială este scoasă, ca preocupare spirituală, din sarcina exclusivă a divinațiilor, a arhitectoniceii silogistice și a formalismului metafizicist. Metodele ei se îmbogățesc, capătă contururi obiective și își asociază, în chip legitim, instrumente noi de investigație, corespunzătoare cu nevoia de înțelegeri pozitiviste a omului modern. Astfel, psihologia inaugurează laboratorul experimental, căutând repere și ancorări, din ce în ce mai mult, în realitatea socială. Sociologia devine avidă de anchete etnografice, de orientări statistice, cu alte cuvinte, începe să se aștearnă pe acele făgașuri inductive care, cu timpul, în faza lor de maturitate, vor deveni metoda integrală și hotărâtoare a investigațiilor monografice. Emancipată de spiritul romantic al diferitelor doctrine socialiste — trecute de acum înainte de faza primelor lor elanuri novatoare — economia politică, și ea, pășește pe aceleași cărări pozitiviste, căutând sprijin în toate faptele societății, atât în acelea pe care se întemeiază sensul marilor construcții doctrinare, cât și în cele mărunte, chiar atunci când nu reprezintă decât irizări abia simțite, ale cotidenității sociale. Istoria începe să fie înțeleasă drept ceva mai mult decât o înșirare cronologică a fenomenelor politice; alături de acestea, fenomenele culturale, în general, devin date integrante, cu puteri lămuritoare de neîndepărtat, pentru înțelegerea istorică. Politica externă simte nevoia, de-acum înainte, de a-și revizui vechea concepție, potrivit căreia principala ei întemeiere ar fi aceea a unei arte speciale, de care dispun doar un număr redus de privilegiați. Tot așa, ziaristica, căutând parcă să justifice aserțiunea din ce în ce mai la modă că „presa este a patra putere în stat”, se afirmă ca disciplină severă, pentru care talentul și informația de contingență cotidiană nu mai pot fi de ajuns și, ca atare, trebuind să fie completate cu o doctrină și o competență corespunzătoare, alcătuite, pe de-a-ntregul, în spiritul înțelegerilor și al metodelor științifice.

Atmosfera și ritmul de spiritualitate realizat de aceste tendințe au fost hotărâtoare, pentru personalitatea d-lui D. Gusti și, în special, pentru trăsătura pe care vrem s'o cuprindem în rândurile de față. În mediul pe care i l-au oferit universitățile germane, în anii studenției, această trăsătură a germinat fericit. În scrieri și în mărturiile făcute celor din apropierea d-sale, d-l Gusti a pomenit, adeseori, despre o înclinație firească înspre problemele vieții publice, despre nevoia de a le înțelege și de a-și înoda ceva din destinul său, în frământările lor. În chip firesc, știința vremii și atmosfera de căutare în social i-au trezit această vocație. Timpul care a urmat, prin împrejurările pe care i le-a prilejuit, a lucrat pentru intensificarea ei. Realist-critic în sociologie, militant

idealist în problemele vieții practice, apologist al personalității creatoare, pionier al unei etici românești întemeiată pe valorile naționale, prin înseși pozițiile cardinale ale gândirii d-sale, d-l Gusti avea să se îndrepte, hotărîtor, către acțiunea publică. Soarta firească a unor asemenea atitudini, în măsura în care erau ajutate și de un temperament dinamic de înfăptuitor, nu putea fi aceea de a rămâne închise, în cercul rigid al formulelor teoretice sau al expunerilor de catedră. Prin logica și alcătuirea lor intimă, ele trebuiau să străbată mai departe, purtând ecouri vii și fecunde, în cuprinsul palpabil al realității.

Desigur, formula pe care o realizează d-l Gusti, ca om public, nu seamănă cu celelalte. Cel puțin, în cuprinsul vieții noastre sociale, ea apare ca o manifestare nouă, pentru unii neînțeleasă, pentru alții, situată deocamdată în singurătatea semnificativă a deschizătorilor de drumuri. Nu lipsesc nici aceia care, obișnuți să vadă în omul public în primul rând o exponentă a electoralității, tăgăduesc d-lui Gusti, atât înclinările cât și statul de realizări care să-l îndreptățească la această calificare. Semnalând aceste atitudini, nu urmărim critica și nici explicarea lor. Pentru noi sunt prețioase, în măsura în care adăogă încă un element specific, la climatul sufletesc al epocii care ne interesează.

Intr'adevăr, pe alocuri, deosebiriile dintre d-l Gusti și aceia pe care spiritul general s'a obișnuit să-i considere drept oameni publici ai vremii, sunt destul de pronunțate.

D-l Gusti n'a apărut, decât incidental, în fața masei electorale. Cu toate acestea, este un bun dialectician al sufletului țărănesc. În vorbele pe care le-a adresat sătenilor, în multele prilejuri pe care i le-a dat activitatea sa științifică și socială, de fiecare dată s'a rostit adevărat, în graiul lor pitoresc, evocându-le cald, convingător, cu solicitări turburătoare, momente autentice din viața și simțirea lor tainică. Niciodată, însă, acestea nu s'au petrecut pentru a le cere votul. Dimpotrivă, s'au desfășurat, într-o atmosferă de altă tensiune sufletească, în ceasurile pline de înțelesuri și de inițieri morale, ale activității pe teren, în plină viață a satului, atunci când pășea la împlinirea unui crez de viață, alături de cercetătorii monografici sau de membrii echipelor regale.

În viața publică, d-l Gusti nu trebuie înțeles ca reprezentând concepția unuia sau altuia dintre partidele politice în ființă. N'a trecut prin filiera erarhică a niciunuia. A fost cândva titularul unui departament de seamă. Înălțuirea de fapte care l-au promovat în această demnitate este ușor de înțeles, cu toate că este de alt ordin decât acela care privește socotelile, acțiunile și erarhiile de partid. Semnul sub care a venit în acest loc se desemnează într'alt chip. El poartă pecetea unor integrări firești, necesare, a căror actualitate plutește în atmosferă, a căror scadență, impusă de o logică firească a lucrurilor, nu mai apare ca aparținând unei oficine sau alteia, ci unui consens energic, al întregii colectivități.

În acțiunile publice pe care le-a susținut, nu există nimic de esența practicilor electorale. Democrat covins, d-l Gusti a putut să slujească fericit cau-

zele democrației românești, fără a coborî în massă, fără a juca teatrul vreunei desfășurări sonore, fără a întreține vreodată, măcar în treacăt, ceva din ritua-lul obișnuit al înfrățiților de-o clipă cu mulțimea. Folosind alte căi decât ace-lea ale electoralității, lipsit totalmente de prejudecăți reacționare, visând cu putere de armonie omenească și înlănțuind militarea politică în viziuni de uma-nitate pozitivistă, d-l Gusti a putut fi pentru democrația românească de după războiu, aflată în proces de alcătuire istorică, unul dintre factorii ei cei mai activi și cei mai reprezentativi.

Pentru a descifra misiunea pe care d-l Gusti și-a asumat-o, în viața pu-blică a societății românești, trebuie să ne referim, nu numai la una sau alta din laturile activității d-sale, ci la integralitatea ei, la concepțiile științifice pe care și-a întemeiat-o, precum și la metodele inaugurate de d-sa, pentru înțelegerile și organizarea realității sociale. D-sa s'a afirmat ca om public, mai bine zis ca militant critic al progresului social și național românesc, în toate mandatele care i-au fost încredințate, atât în acelea permanente, ținând de atribuțiile d-sale profesionale, cât și în cele incidentale, ivite sub puterea unei împrejurări deo-sebite de factura celor din cursul normal al lucrurilor.

În metodele de cercetare, impuse în sociologie de atitudinea d-sale critic-realistă, cabinetul de lucru se împletește organic cu investigația în realitate. Sistemul de explicare a societății, prin care a impus o școală românească în știința sociologică a vremii, este un sistem al vieții ce trăește în fiecare cuget activ, cu aderențe energice, atât pentru sistemul epistemologic al construcțiilor formale, cât și pentru conținutul necesar de realități pragmatice, în cuprinsul cărora să se poată închea chemarea militării. Trecând dincolo de zidurile ca-binetelor de lucru, doctrina științifică a d-lui Gusti a rășbit în realitate, a în-fiorat sufletul unei generații, a stârnit o credință, a deschis orizonturi și a ca-nalizat către sensuri obiective, multe din aspirațiile constructive, ale societății noastre. În căutările unor generații de răscruce, doctrina d-lui Gusti a căzut în plin, aducând întemeieri de morală și de viziune științifică, unei lozinci ce avea să răsară promițător, sub auspiciile calde ale unui idealism umanitar și național.

Din activitatea catedrei, astfel însuflețită, s'au născut concepția și mișca-re monografică, pentru cunoașterea științifică a realității românești. În viața românească de după războiu, așa cum ne-am străduit s'o caracterizăm în pa-ginile anterioare, monografia sociologică preconizată de d-l Gusti a putut să devină, pe lângă o cercetare științifică, și o misiune practică, de cunoaștere și de organizare a realității românești. De fapt, preocuparea ei este veche în concepția d-lui Gusti, am putea spune, purtând data semnificativă și hotărî-toare a primelor statorniciri, în convingerile d-sale științifice. Cu prilejul lec-ției inaugurale, pe care a ținut-o în aula Universității din Iași, în ziua de 8 Aprilie 1910, vorbind despre programul de înfăptuiri al catedrei de istoria fi-losofiei grecești, etică și sociologie, a spus: „*Ne vom păzi, în cercetările noa-*

stre, de toate defectele așa ziselor „cercetări” sociologice și etice de astăzi, care sufăr, mai ales, de două mari defecte: de generalizări și analogii pripite. Pentru aceasta, vom inaugura, în cercetările noastre, monografiile sociologice și etice”.²⁾ Mai departe, în cadrul aceleiași expuneri, amintind de ceea ce ar putea să însemne o militare științifică, în ce privește organizarea practică a realității românești, adaugă: „Iată, de pildă, așa zisa „chestiune țărănească!” Ce câmp vast de cercetări, pentru cine o privește din punctul de vedere al științelor sociale particulare, din punctul de vedere cultural, sufletesc, religios, economic, statistic, politic, juridic..., ce interesantă ar fi această chestiune din punctul de vedere sociologic sintetic, dar ce emoționantă ar fi această chestiune și din punctul de vedere al dreptății politice și ideilor etice ale personalității și culturii!”³⁾

Nu este locul să insistăm, aici, asupra semnificației depline pe care școala monografică o reprezintă, în cuprinsul spiritualității contemporane a societății românești. Amintim, în treacăt, doar atât: Prin cercetarea monografică, în felul cum a fost preconizată și realizată de către școala dela București, s'a făcut un pas hotărîtor în problematica acestei discipline, iar în ce privește știința noastră în special, s'au stabilit multe premise de bază, menite să conducă la o sociologie românească. Nu vedem dela ce alte temeuri putea să pornească o cercetare adevărată a realității sociale românești. Specificul vieții naționale cuprinde încă multe laturi întunecoase. Pe alte căi, nu s'ar fi putut ajunge la rezultate durabile, care să cuprindă, în substanța lor, sensul necesar al nevoilor și credințelor românești. Trebuia această experiență adâncă, a unei participări totale în viața realităților sătești, pentruca prejudecățile citadine ale unei burghezii prea preocupată de propriile ei aspirații, să înceapă a ceda, făcând loc astfel unor înțelegeri sporite, mai apropiate de conținutul specific al realității românești.

Dar, ceea ce vrem să subliniem cu adevărat, în aceste rânduri, nu rezultă încă, din cele indicate mai sus. Pe lângă școala științifică, cercetarea monografică a însemnat, deopotrivă, și o școală politică a ridicării naționale. În atmosfera ei științifică, o generație întreagă — vorbim deocamdată de ceea ce s'a petrecut în anii dela războiu încoace — a prins dorul satului, a simțit nevoia să-l înțeleagă, a căpătat puțința justă de a-l integra în soarta istorică a neamului românesc, a întrezărit chipul în care trebuie orientată o politică constructivă a democrației românești, a înțeles multe din nepotrivirile de nivel sufletesc între diferitele noastre clase sociale, în general, a înțeles ce trebuie să însemne o credință a viitorului, pentru consolidarea și înălțarea realității noastre naționale.

De aceea, în atmosfera de căutări a epocii de după războiu, în cadrul problemelor ridicate de nevoia unei întemeieri a democrației românești și a promovării claselor țărănești la statutul de viață ce li se cuvenea, doctrina și acțiunea

²⁾ Sociologia Militans, pag. 39.

³⁾ Ibidem, pag. 40.

nea monografică au apărut legitim, ca manifestări reprezentative și ca teme de acțiune inspirate, deadreptul, din chemările autentice ale ceasului.

Ca întemeetor și președinte activ al Institutului Social Român, d-l Gusti se înscrie pe aceeași linie de realizări. În haosul de probleme — diferite și agitate — ce se puneau societății românești de după războiu, I. S. R.-ul a însemnat o tribună de directive atente, de studii laborioase, de anticipări senine și echilibrate, un loc sigur de refugiu în meditația științifică, un oficiu de acțiune creatoare, împletită organic, atât din valorile cotidianului contingent cât și din exegeza impersonală a condiționărilor științifice. Indiferent de culoare politică sau de specialitate profesională, tribuna și ședințele de lucru ale Institutului Social Român au întrunit, pentru colaborări organice, pe mulți dintre factorii reprezentativi ai vieții și acțiunii noastre publice. Dela înălțimea acestei tribune s'au formulat multe orientări și aprecieri definitive, asupra problemelor de organizare și înălțare a vieții românești. S'au emis critici împotriva criteriilor și instituțiilor necorespunzătoare, s'au întocmit programe de acțiune, s'au încheiat înfrățiri spirituale, s'a propovăduit, neconținut, un crez înalt al acțiunii. Pentru prima oară poate, decând existăm ca societate modernă, am putut asista la o desfășurare atât de puternică, închinată ridicării naționale, pe o cale multă vreme neînțeleasă, pe calea cercetării științifice a realității sociale românești.

Rolul d-lui Gusti, în viața noastră publică, nu se limitează însă la atât. În frământările epocii noastre, menite să ducă la organizarea unui nou statut de viață națională, d-sa a fost chemat să-și ia răspunderea multor acțiuni, pentru care nu existau încă, în cuprinsul societății noastre, nici convingerea deplină a înfăptuirilor respective, nici cadrul suficient de mijloace materiale și, mai ales, nici un suflet colectiv destul de oțelit, ca să le îngăduie o desfășurare deplină. Pentru aceste misiuni, uneori a fost solicitat de către factorii oficiali ai vieții noastre de stat, conștienți de faptul că ele trebuiau încredințate unor oameni putând să reprezinte, înainte de orice, integritatea științifică a disciplinelor sociale. Alteori, aceste chemări s'au încheat într'alt chip, printr'o inițiativă proprie, răsarită din sentimentul necesar al unor fapte care trebuiau împlinite și date, după aceea, ca teme și mijloace de acțiune nouă, societății românești.

În clipa când problema studențească începea să dea la iveală carența ei de mai târziu, d-l Gusti a înființat un oficiu universitar, menit să însemne o busolă socială, în problema de viață a tinerelor generații studioase. Trecerea d-sale pela conducerea Oficiului național de cooperare a lăsat urme fecunde. Coopenația nu trebuia privită ca o problemă de strictă organizare și tehnică economică. De ea avea să se lege o nouă orientare a sufletului țărănesc, o puțință mai clară de înțelegere a vieții colective și, în același timp, cu ajutorul ridicării nivelului lui economic, o consolidare morală a satului și a valorilor pe care își sprijină existența sa spirituală. Activitatea depusă la conducerea și organizarea Societății române de radio-difuziune se înscrie, și ea, pe linia acelo-

rași atitudini și acelorași realizări. Trebuia ca posibilitatea radiofonică să fie captată, atent, pentru promovarea culturii românești, în ceea ce avea ea ca tendințe și ca nevoi specifice. Programele ei trebuiau să cuprindă, deopotrivă, toate straturile sociale ale vieții românești și toate elementele care puteau trezi aderențe fecunde, în sensibilitatea românească. Pentru ideea unei instituții permanente a recensământului românesc, d-l Gusti a luptat mult și hotărât. Nu mai era vorba, de-acum înainte, de o finalitate elementară a simplor stabiliri cantitative. Ne aflam într-o epocă în care societatea noastră trebuia să se înțeleagă pe sine, să-și dea seama de întreg potențialul ei vital, pentruca, pornind dela asemenea ogindiri obiective, să elimine empiria soluțiilor dela o zi la alta și să pășească, hotărât, la anticipările curajoase ale creației adevărate. Contribuția pe care a adus-o d-l Gusti, în toate aceste însărcinări, trebuie înțeleasă în altă lumină decât aceea pe care o îngăduie criteriile și aplecările obișnuite ale spiritului public. În fiecare din această instituție, a văzut o cerință a vremii și a organizării de care avem nevoie. Fiecare din ele reprezintă o misiune de seamă, în munca de alcătuire a unei doctrine naționale, de viață publică. Ele trebuiau să organizeze forțele latente, încă neexperimentate și încă nepuse în valoare, ale energiei naționale. În frământările caracteristice ale ceasului, ele erau indicate să stabilească înțelegeri sporite despre lucruri și, firește, metode corespunzătoare. Pentru aceasta, acțiunea adevărată trebuia să pornească dela înțelegeri științifice. Acestea, deasemeni, nu mai aveau dreptul să rămână între zidurile camerelor de studiu, ci erau chemate să se încoloneze unui ideal social, unui ideal pozitiv, pornit cu puterile de creație ale națiunii, cu sensibilitatea ei specifică și cu destinul istoric care îi este rezervat.

4. Ne vom opri ceva mai mult, decât la manifestările publice indicate până aici, la activitatea d-lui Gusti ca om de școală. Preocupările d-sale față de problema învățământului datează de mult, din clipa în care a simțit că avea să-și lege o bună parte din viață, de soarta ridicării prin cultură a neamului românesc. N'au fost părăsite niciodată. Oriceori a vorbit despre comandamentele culturii, școala a fost pusă în rândul mijloacelor de frunte, pentru realizarea lor. Activitatea d-sale în acest domeniu l-au indicat pentru locul de conducător al învățământului românesc, care i-a revenit în Iunie 1932 și pe care l-a deținut, ca ministru al instrucțiunii publice, până în Noiembrie 1933. Evenimentele politice, care au dus la căderea guvernului din care făcea parte, nu i-au îngăduit o împlinire completă a programului pe care și-l propusese. Totuși, pentru școala românească, ministeriatul d-lui Gusti a constituit o epocă nouă, de orientări și cercetări laborioase. Cași în celelalte manifestări publice ale d-lui Gusti, programul d-sale de înfăptuiri școlare poartă aceeași marcă energică a concepțiilor d-sale științifice și a racordării lor permanent, la nivelul realității sociale românești.

Faptul dela care pornesc toate întocmirile d-sale îl formează „marea nepotrivire dintre lege și realitate”. Legile noastre nu sunt rele. Dimpotrivă, ele sunt

construcții îngrijite, logice, în acord virtual cu năzuințele de ridicare ale societății. În schimb, rezultatele sunt slabe, neconvingătoare, fără elanul eficiențelor statornice. Pe marginea acestei constatări, trebuia să se ivească o nouă idee conducătoare. Pentru reușita socială, simpla construcție formală a legilor, desigur, nu poate înfățișa o condițiune îndestulătoare. Alături de acestea mai trebuiesc adaptări la condițiile locale, la ritmul specific în care se desfășoară viața materială și sensibilitatea claselor noastre sociale. Prin urmare, se impuneau modificări adânci, în legiferarea actuală. De astă dată, ele nu mai puteau fi improvizate și alcătuite în fugă, pe date empirice, ci trebuiau să se sprijine pe documentări atente și pe o cunoaștere obiectivă a realităților corespunzătoare. O operă de largă și științifică documentare asupra realității românești trebuia să apară, deci, ca un prim comandament, pentru normalizarea politicii noastre școlare. Ceeace a încercat d-l Gusti să realizeze, în trecerea d-sale pe la Ministerul Instrucțiunii a fost, în primul rând, o metodă critică de cercetare, prin care să se ajungă la o adevărată legiferare realistă.

Venirea d-lui Gusti, la Ministerul Instrucțiunii, s'a petrecut într'un moment critic, pentru școala românească. Sufletește, membrii corpului didactic de toate gradele, în special cel primar și secundar, erau deprimați, de o întreagă înlanțuire de împrejurări vitrege, sub puterea cărora își văzuseră nesocotite, apăsător, atât drepturile lor materiale, cât și pe acelea privind prestigiul și integritatea lor socială. Sub raportul realizărilor spirituale, școala prezenta deficiențe adânci, firește, nu numai ale neorganizării sau nepregătirii ei, ci și ale cadrului de agitații și de inconsistențe în care trebuia să funcționeze. În școlile secundare, exegeza selecționărilor tindea din ce în ce mai mult să fie înăbușită. Școlile profesionale nu trezeau ecouri destul de consistente, pentru a întemeia un suflet și o convingere a muncii calificate. La rândul lor, universitățile, în măsura în care trebuiau să lucreze pentru o viață fără perspective și fără un fundal precis de doctrină, fără voia lor, se vedeau nevoite să abdice, adeseori, dela misiunea lor științifică, devenind, mai mult decât trebuia, simple oficii de liberare a diplomelor.

Pentru remedierea acestor situații, politica școlară preconizată de d-l Gusti trebuia să fie aceea a unei raționalizări, în ce privește orientarea și activitatea învățământului românesc. Extensiunea lui nu mai putea fi lăsată să se desvolte în voia soartei. Era nevoie de un primat al calității. Acesta, însă, nu putea să fie obținut oricum. Funcțiunea socială a fiecărui grad și a fiecărei specii de învățământ trebuiau precizate, potrivit cu condițiile specifice ale vieții românești. Astfel, în concepția d-lui Gusti, școala primară trebuia adusă în situația de a da satelor gospodari luminați și cetățeni conștienți, școlile secundare o burghezie sănătoasă, iar învățământul superior o elită spirituală, din care să se recruteze elemente destoinice de conducere, pentru toate ramurile de activitate ale societății.

Pentru înfăptuirea acestor deziderate s'a lucrat mult, atât cât au îngăduit

timpul și împrejurările. Ministeriatul d-lui Gusti a însemnat, pentru departamentul d-sale, o epocă laborioasă de studii, cercetării, de documentări statistice, de strângere a elementelor necesare pentru întemeierea științifică a legislației necesare. Toate forurile de specialiști au fost invitate să colaboreze. Nu se păsea la orice reforme, ci la acelea menite să ducă la „o școală vie, activă, temelie al unei vieți naționale și sociale, pătrunsă de spiritul adevăratei democrații”. În măsura în care nașteau sub semnul unor asemenea finalități, ele trebuiau să întrunească un consens cât mai larg, pornit din toate păturile destinate să le adauge ceva lămuritor sau, odată înfăptuite, să le aplice.

Atât timp cât a fost sub ascultarea d-sale, șantierul reformelor inițiate de d-l Gusti nu s'a odihnit o clipă. S'au întocmit „Legea Fundațiilor Culturale Regale” și „Legea Organizării Culturale”, dintre care numai cea dintâi a avut norocul să fie votată de către ambele corpuri legiuitoare. Proiectul de reformă a învățământului primar a fost întocmit cu grije, dar împrejurările nu i-au îngăduit să ajungă până la scadența înfăptuirii. Deasemeni, s'a elaborat un proiect de reformă a învățământului tehnic; și pe acesta, retragerea guvernului l-a surprins prea de vreme, pe când se afla în studiul consiliilor de profesori dela școlile corespunzătoare. S'au făcut studii numeroase pentru întocmirea unor programe analitice noi, cuprinzând ideea materiei minimale, a aplicărilor sintetice la toate disciplinele de învățământ și comunităților de muncă, menite să lege desfășurările teoretice ale culturii de aspectele practice ale vieții.

Deși împrejurările nu le-au îngăduit să fie duse până la sfârșit, adică până la puțința de a fi puse în aplicare, aceste încercări de reforme, însă, n'au murit. Ideile pe care le-au pus în circulație persistă. Ele își fac drum, din ce în ce mai stăruitor și mai laborios. Ritmul pe care l-au imprimat, în administrația noastră școlară, nu putea să rămână fără roade. Perspectivele pe care a putut să le deschidă realității noastre școlare au fost dintre cele mai fecunde. Ele cădeau în momentul interesant când școala, dealtminte, ca întreaga societate în care se adăpostea, își căuta noi orizonturi și aștepta un suflet care s'o scoată din moleșala unor criterii învechite și a unor practici devenite apăsător de stereotipe.

În special, în programul pe care l-a reprezentat ca ministru al învățământului românesc, d-l Gusti a îndreptat o atenție specială către școala primară. Condiția hotărâtoare pentru ca școala să reprezinte o autoritate națională, creatoare de valori, este aceea ca ea să întretină legături permanente, cu nevoile de existență și de organizare ale societății. Producția economică a țării, activitatea ei spirituală, precum și administrația de care are nevoie, toate acestea, trebuie să găsească în școală un sprijin adânc, cu articulații și aderențe organice față de nevoile lor. „Mai ales, precizează d-l Gusti — în mijlocul grijilor din vremurile noastre, când lumea se clătină și-și caută din nou îndreptările, școala rămâne adăpostul sigur de tinerețe al țării. Deaceia, ea trebuie apărată de pierzare și întărită. Dar realitatea de bază a societății noastre o formează satul. Către el trebuia să se îndrepte, în chip hotărâtor, străduințele omului de stat. Ceeace îi lipsește școlii

noastre primare nu sunt numai învățătorii sau localurile de școală. Programele ei, prea asemănătoare cu cele dela oraș, reprezentau pentru sensibilitatea sătească forme streine, artificiale, neconvingătoare. Problemele de viață ale satului și ale sufletului rural nu se puteau oglindi și recunoaște, în niciunul din capitolele lor. Pentru toate regiunile, se prevedea acelaș orar. Prin forța lucrurilor, organizările impuse dela înălțimea politicii de stat, tocmai ele, erau acelea care alimentau evaziunea dela principiul obligativității. Prin nimic, condițiile impuse copilului de sat, nu difereau de cele practicate față de copiii claselor burgheze ale orașelor. Multă vreme, chestiunea obligativității a fost cuprinsă în nenumărate sofisme rătăcitoare. Sub stăpânirea lor, s'a persistat cu îndărătnicie, în menținerea unor procedee polițiste, al căror singur rezultat a fost acela că multe din simpatiile țăranilor față de școală s'au înstreinat și că ea a putut, pe alocuri, să fie înțeleasă ca o instituție streină de sufletul și de nevoile locale. Aceste constatări au dus, în proiectul de reformă al d-lui Gusti, la ideea unui *calendar școlar*, alcătuit nu fiecum, după un șablon general, ci în raport cu cauzalitățile de natură socială și economică ale locului. Menirea lui trebuia să fie aceea de „a pune școala în inima satului, făcând din ea întâiul factor de progres, alături și împreună cu dezvoltarea culturii sătești, în toate domeniile de manifestare și de muncă națională”.

Dar problema ridicării spirituale a unei societăți naționale nu comportă numai organizarea școlară. Alături de aceasta e necesar să existe o organizare culturală, în cuprinsul căreia să fie chemate la o acțiune omogenă toate personalitățile generatoare de valori și care să se bucure de sprijinul tuturor autorităților și mijloacelor de care dispune statul. În această direcție, d-l Gusti a dat directive hotărâtoare, care au dus la proiectul unui senat cultural, destinat să reprezinte oficiul centralizator și constructiv al acțiunilor de ridicare a spiritualității naționale. Din aceleași motive, sub constrângerea cărora o bună parte din potențialul energiei românești e nevoit să cunoască soarta tristă a risipirii, acest proiect n'a ajuns, nici el, la scadența înfăptuirii. Ideea și nevoia lui, însă, plutesc în aer. Pe deasupra celor ce vor vroi și vor gândi oamenii, el va trebui să se întemezeze, pentru că este cerut de către logica adâncă a nevoilor de cultură care, într-o bună zi, își vor stabili singure drepturile. Desigur, înfăptuit cu o clipă mai înainte, atunci când el a născut în viziunea științific-pozitivă a omului public, statul lui de realizări ar fi fost altul, după cum și noi, oamenii, am fi avut într-o formă mult mai convingătoare, sentimentul că prin anticipările înțelese la timp, ne putem împlini, mai adevărat, misiunea înaltă de cetățeni.

Conduc de acelaș gând al unei organizări culturale care să îplinească marea condiție a unității creatoare, d-l Gusti a preconizat, în cadrul de lucru al Institutului Social Român, o Facultate de Științe Sociale. Cerută de configurația științei moderne și de problemele speciale ale realității românești, apărătorul ei a înfățișat-o ca având să reprezinte, în cadrul vieții noastre de stat, o mare misiune socială și națională. „Căci — spune d-l Gusti — ea va fi o școală a spi-

ritului public, va împăca în dreaptă măsură cultul desinteresat al științei sociale cu aplicări imediate la cunoașterea Țării, cu necesitățile serviciilor publice ale Statului și cu trebuințele societății românești; ea va avea o influență hotărâtoare asupra moralului Națiunii, schimbând educația celor ce dețin interesele publice, formând elita socială și politică conducătoare, stăpână pe destinele Statului și ale Neamului. Prin crearea acestei Facultăți, Universitatea va participa, mai mult ca până acum, la viața politică și socială a națiunii, devenind astfel un instrument științific al puterii naționale".⁴⁾

Deasemeni, ca ministru al instrucțiunii, a întreprins o reformă a departamentului său, concepându-l pe o bază largă și astfel, trebuind să reprezinte nu numai interesele școalei, ci toate interesele chemate să promoveze o cultură națională. Pentru această realizare, deasemeni, s'au făcut studii întinse, documentate pe realități. Ele s'au cristalizat sub forma unui ante-proiect de lege, căruia, deasemeni, împrejurările nu i-au ajutat să se transforme în lege. În marea problemă a reorganizării Ministerului Instrucțiunii, problemă care se desbate din nou chiar în clipa de față, proiectul d-lui Gusti reprezintă o etapă caracteristică, ale cărei indicații au primit ratificarea tuturor forurilor de învățământ și au putut să însemne puncte de hotărâtoare orientări, pentru încercările care i-au urmat.

5. A doua zi după războiul mondial, odată năzuințele ei milenare împlinite, țara noastră pășea, solemn, într-o eră nouă, o eră de pace. Misiunea îndeplinită a întregirii trebuia să facă loc, de-acum înainte, unor chemări, îndatoriri și răspunderi noi. Din împletirea acestora, avea să răsară un crez de viață purtând un alt semn decât acela al epocii sfârșite. Ceeace cugetul și acțiunea națională vor avea de îndeplinit, de-acum înainte, pentru echilibrul și fericirea neamului românesc, va fi un program de pace, socotind aceasta nu numai ca un simplu fenomen politic, ci ca o credință morală, ca o doctrină de viață.

Judecând atent, ne va fi ușor să înțelegem că, între un program de război și un program de pace, cel din urmă este neasemănat mai complex, mai plin de răspunderi și, ca atare, mai greu de realizat. Programul de război are o misiune limitată. Ținta lui este o țintă lineară. Față de putințele simțirilor și acțiunilor omenesti, el impune o singură condiție: încordarea lor frenetică, pentru scopul salvagărdării naționale. Unitatea de credință și de acțiune pe care o cere programul de război, mai ales atunci când este în joc o năzuință a întregii colectivități naționale, chiar dacă nu este în totul ușor de obținut, se poate totuși ajunge la realizarea ei. Adeseori, îndeplinirea ei este dictată de forțe subconștiente, ce alcătuiesc un adevărat instinct de conservare socială, dacă nu chiar o deslănțuire necesară a destinului, de proporții și semnificații greu de caracterizat. Nevoile mulțimii de închinare, de creare de idoli, de credinți răsunătoare, de su-

⁴⁾ Sociologia Militans pag. XII.

blimări mistice, toate aceste valori, a căror necesitate ia periodic forme uriașe, își găsesc, în epocile de războiu, climatul cel mai potrivit pentru a se desfășura din plin, dela sine, cu masivități totale, ce poartă pecetia adâncă a trăirilor și acțiunilor organice.

Programul de pace se desfășoară după altă dialectică. Finalitățile lui sunt neasemănat mai complexe. Tendința lor nu mai este lineară, ci dimpotrivă, ramificată, în toate direcțiile pe care le indică nevoile de realizare ale gândirii și sensibilității omenești. Problemele unui asemenea program se dispun, în chip necesar, pe o diversitate de planuri. Ele nu mai au scopul de a apăra un singur scop, ci pe toate câte primesc ratificarea unui gând sau a unei simțiri omenești. În vreme ce războiul are misiunea să distrugă, pacea o are pe aceea de a crea. Dacă distrugerea implică materialmente o tehnică simplă, iar sufletește numai o încordare supremă orientată linear, în schimb, construirile și consolidările păcii presupun: pe plan material, o muncă grea, de dozări, de selectări, de raportări nenumărate, iar pe plan sufletesc, un spirit critic ascuțit, în permanență înarmat precum și o justă puțință de discriminare a faptelor, așa încât din alcătuirea lor intimă să nu lipsească nici concluzia rațională și nici străfulgerarea lămuritoare a intuițiilor spontane.

Programul de pace se alcătuește greu, cu migală, cu încetinelii solemne. Mulțimea nu-l înțelege întotdeauna, sau îl înțelege potrivit inclinațiilor ei. Înaintea entuziasmului clar și unitar, el este de natură să trezească adversități și să impresioneze nenumăratele susceptibilități ale timpului. Cu toate acestea, programul de pace nu are voie să riposteze, în forme ca acelea în care i se adresează. Deasemeni, nu are dreptul să disprețuiască sau să nu înțeleagă ceva. În cuprinsul lui, fiecare resort omenesc trebuie respectat. Firește, și programul de pace pretinde elan și încordări eroice. Dar acestea, în cazul lui, nu sunt de ajuns. Alături de ele, e nevoie de un sentiment personal al răspunderii în fiecare cuget și, desigur, înaintea tuturor acestora, de o viziune iluminată a lumii, pe cât de ade-vărată în ce privește articulațiile ei de realitate, pe atât de generoasă și de artistică, în ce privește felul trăirii și simțirii ei de către cei ce o reprezintă.

Epoca noastră face parte din categoria acestora. Misiunea pe care o are de îndeplinit este grea și plină de răspunderi. Oamenii ei reprezentativi nu pot avea, decât rareori, în cuprinsul faptelor pe care le au de rezolvat, soarta sârbătoririlor. Ei trebuie să fie: pe deoparte, vizionari idealști ai progresului, profeți luminoși ai ridicării naționale, stăpâni necontestăți ai științei pusă în slujba năzuințelor sociale; pedealtă parte, înfăptuitori neobosiți, luptători devotați, în mijlocul adversităților întreținute de oameni și de împrejurări, ai cauzei și ai credințelor naționale.

D-l Gusti, ca om public, face parte din categoria acestora. Prin întreaga activitate desfășurată, d-sa se situează în centrul hotărâtor al problemelor și vieții noastre de după războiu. Este o credință pe care o mărturisim pe de-a 'ntregul,

de astă dată, fără să ne temem de riscul unor asemenea aprecieri categorice, față de oameni ce dețin posturi de seamă, în frământările actualității.

D-l Gusti nu este, așa cum a fost caracterizat de mulți, un pedagog social. Această latură constituie, față de adevăratul sens al personalității d-sale, o simplă înlănțuire complementară. Înainte de orice, d-sa este un vizionar realist, un cercetător, un frământat de neliniștea idealurilor sociale și, mai ales, un reformator științific al realității românești. Acțiunea d-sale publică se leagă cu ceea ce visa iluminatul Platon, pentru înțelepții meniți să asigure, în acord cu legile vieții și ale rațiunii, fericirea cetății lui natale.